

ХОРХЕ ЛУИС БОРХЕС БОГОСЛОВИТЕ

Превод от испански: Светла Христова, 2004

chitanka.info

След като изравниха със земята градината и оскверниха потирите и олтарите, хуните нахлуха на коне в манастирската библиотека, изпокъсаха неразбираемите книги, погавриха се с тях и ги запалиха, може би от страх, че в буквите се крият някакви хули към техния бог — железния ятаган. Така изгоряха палимпсести и кодекси, ала в самото сърце на кладата, сред пепелта, оцеля почти невредима дванайсетата книга на „Civitas Dei“^[1], от която научаваме как Платон проповядвал в Атина, че в края на вековете всички неща ще възвърнат прежното си състояние, а той самият в Атина пак щял да излага същото учение пред същите слушатели.

Текстът, пожален от пламъците, се радваше на необикновена почит; всички, които го четяха и препрочитаха в онази отдалечена провинция, напълно забравиха, че авторът е изложил това учение единствено с цел да го опровергае по-обосновано. Един век по-късно Аврелиан, наместник на Аквилея^[2], научи, че край дунавските брегове новосъздадената секта на *монотоните* (наречени още *анулари*^[3]) проповядвала, че историята е кръг и следователно всичко, което е на тоя свят, вече е било и пак ще бъде. В планините Кръстът бил изместен от Колелото и Змията^[4].

Всички били обзети от страх, ала се утешавали с мълвата, че Йоан Панонски, който си спечелил слава с един трактат за седмия атрибут на Бога, щял да обори тази гнусна ерес.

Аврелиан се опечали от тези вести и най-вече от последната. Добре знаеше, че в богословската наука всяка новост е застрашителна; после разсъди, че идеята за цикличното време е твърде необичайна, твърде чудата, за да породи сериозна опасност. (Истинска заплаха за нас са само онези ереси, които могат да се сбъркат с ортодоксалната вяра.) Повече го огорчи намесата — направо казано, натрапването — на Йоан Панонски. Преди две години с многословното си писание „De septima affectione Dei sive de aeternitate“^[5]. Йоан бе обсебил една тема от сферата на Аврелиан; сега, сякаш едничък той бе сведущ по въпроса за времето, се канеше да вкара в правия път ануларите — навярно с прокрустови доводи, с противоотрови, по-страховити от отровата на Змията... Същата нощ Аврелиан прелисти стария диалог на Плутарх за упадъка на оракулите; в двайсет и деветия параграф попадна на една присмехулна забележка против стоиците, които отстояват идеята за съществуването на безкраен кръговрат от светове с безброй слънца,

луни, Аполоновци, Диани и Посейдони. Тази находка му се стори благоприятно знамение; реши да изпревари Йоан Панонски, като сам обори ереста на Колелото.

Има мъже, които се стремят да спечелят любовта на някоя жена, за да я забравят, за да я прогонят от мислите си; така и Аврелиан искаше да надмине Йоан Панонски — не за да му навреди, а само за да се изцери от ненавистта си към него. Наистина успя да забрави озлоблението си, укротен от самия труд, от съчиняването на силогизми и от измислянето на хули, от всичките тия него и *autem*, и *pequaquam*^[6]. Изгради огромни и твърде заплетени периоди, утежнени с вметнати изречения, където небрежният изказ и лошата граматика сякаш служеха да изразят презрение. Така превърна какофонията в инструмент. Предвиди, че Йоан ще разгроми ануларите с пророческа сериозност; за да избегне съпадението, избра подигравката. Августин бе писал, че Иисус е правият път, който ни избавя от кръговия лабиринт, където бродят заблудените безбожници; с умишлена тривиалност Аврелиан ги сравни с Иксион^[7], с черния дроб на Прометей, със Сизиф, с онзи тавански цар, видял две слънца^[8], с пелтеченето, с папагали, с огледала, с ехо, с мулета, въртящи долап, с двуроги силогизми. (Езическите сказания се бяха запазили, но вече се свеждаха само до някакви украшения.)

Като всеки притежател на библиотека и Аврелиан се чувстваше виновен, че не я познава от край до край; тази полемика му помогна да изпълни дълга си към много книги, които сякаш го укоряваха за нехайството му. Така успя да вмъкне един пасаж от труда на Ориген „*De principiis*“^[9], където се отричат идеята, че Юда Искаротски отново ще продаде Господа, а Павел отново ще види мъченическата смърт на Стефан в Йерусалим, и един пасаж от „*Academica priora*“^[10] на Цицерон — там последният взима на подбив онези, които си въобразяват, че докато той беседва с Лукул, безброй други Лукуловци и Цицероновци казват съвсем същите неща в безброй светове, тъждествени с нашия. В добавка използва като оръжие срещу монотоните текста на Плутарх и изтъква срамния факт, че един идолопоклонник извлича по-голяма полза от *lumen naturae*^[11], отколкото те — от Божието слово. Този труд му отне девет дни; на десетия получи препис от опровержението на Йоан Панонски. То се оказа едва ли не смешно кратко; Аврелиан го погледна първо с

презрение, а после с боязън. Първата част тълкуваше последните стихове от девета глава на Послание към евреите, където се казва, че Иисус не Се е принасял в жертва много пъти от началото на света, а само веднъж — сега, в края на вековете. Втората част се позоваваше на библейското поучение за безполезното многоглаголстване на езичниците (Матей, 6:7), както и на онзи пасаж от седма книга на Плиний, който посочва, че в безкрайната Вселена няма две еднакви лица. Йоан Панонски твърдеше, че няма и две еднакви души и че даже най-окаяният грешник е безценен като кръвта, която Иисус Христос е пролял заради него. Една-единствена човешка постъпка (изтъкваше той) тежи повече от деветте небесни кръга и да си внушаваме, че тя може да се заличи и после да възникне отново, е израз на прекалено лекомислие. Времето не възобновява онова, което губим; вечността го съхранява за небесната слава или за пъкления огън. Трактатът бе ясен и достъпен, сякаш бе написан не от конкретна личност, а от кой да е човек или може би от целия човешки род.

Аврелиан усети почти физическо чувство на унижение. Отначало му мина през ум да унищожи или да преработи собствения си труд; после с честност, породена от омразата, го изпрати в Рим, без да промени и една буквичка. Месеци по-късно, когато бе свикан Пергамският събор, богословът, натоварен да обори заблудите на монотоните, бе (както можеше да се предвиди) Йоан Панонски; ерудираното му, добре премерено опровержение бе достатъчно, за да бъде осъден на изгаряне ересиархът Евфорб. „Това вече се е случвало и отново ще се случва, заяви Евфорб. Вие разпалвате не кладата, а огнен лабиринт. Ако тук можеха да се струпат всички кладите, на които аз самият съм бил, земята не би ги побрала и ангелите биха ослепели. Много пъти съм го казвал“. После закрещя, защото пламъците го обхванаха.

Така Колелото падна, сразено от Кръста^[12], но тайното съперничество на Аврелиан и Йоан не спря дотук.

И двамата бяха бойци от едно и също войнство, копнееха за една и съща отплата, бореха се с един и същи Враг, но всяка дума, която излизаше изпод перото на Аврелиан, издаваше непризнатия му стремеж да надмине Йоан. Двубоят им бе невидим; ако изобилните указатели не ме лъжат, името на *другия* не се явява нито веднъж в многотомните Аврелианови трудове, събрани в „Патрологията на

Мин“^[13]. (От съчиненията на Йоан до нас са достигнали само два̀сет думи.) И двамата порицаха анатемите на Втория константинополски събор; и двамата преследваха арианите, които отричаха божествената природа на Сина; и двамата потвърдиха ортодоксалността на „*Torographia christiana*“^[14] на Козма, която учи, че земята е четириъ̀гълна, подобно на еврейската скиния. За беда по четирите краища на света се разнесе нова буреносна ерес. Зародила се в Египет или в Азия (защото сведенията са противоречиви и Бусе^[15] отхвърля доводите на Харнак^[16]), тя зарази източните провинции и издигна светилища в Македония, Картаген и Трир. Като че ли бе проникнала навсякъ̀де; според мълвата в британската епархия разпятията били свалени, а в Кесария Божият образ бил сменен с огледало. Огледалото и оболът бяха отличителните знаци на новите разколници.

Историята ги познава под множество имена (*спекулари, абисали, каинити*), но от всички най-известно е названието *хистриони*, което Аврелиан им даде, а те дръ̀зко се окичиха с него. Във Фригия, както и в Дардания им викаха *кумири*. Йоан Дамаскин^[17] ги нарече *форми*; справедливо е да отбележим, че Ерфьорд отхвърля тази теза.

Няма ересиолог, който да не описва с изумление крайно невъздържаните им обичаи. Мнозина хистриони проповядваха аскетизма; някои се осакатяваха подобно на Ориген; други обитаваха клоаките под земята; трети си избождаха очите; имаше и такива (*навуходоносорите* от Нитрия), които „пасяха като воловете и косата им растеше като орлови пера“. От умъртвяването на плътта и суровите нрави често преминаваха към престъпни деяния; в някои общини допускаха кражбата; в други — убийството; в трети — содомията, кръвосмешението и скотоложството. Всички бяха богохулници; обсипваха със сквернословия не само християнския Бог, но и тайните божества от собствения си пантеон. Създадоха свещени книги, понастоящем изчезнали за жалост на учените. Към 1658 година сър Томас Браун написа: „Времето е погубило наглите евангелия на хистрионите, но не и Хулите, бичуващи тяхното Безбожие“; Ерфьорд предполага, че тези „хули“ (запазени в един гръ̀цки кодекс) всъ̀щност са изгубените евангелия. Това би било непонятно, ако не сме запознати с космологията на хистрионите.

В херметическите книги пише, че това, което е долу, е тъ̀ждествено с онова, което е горе, а това, което е горе, е тъ̀ждествено с

онова, което е долу; „Зохар“^[18] твърди, че долният свят е отражение на горния.

Учението на хистрионите бе основано върху едно изопачение на тази представа. Те се позоваваха на Матей, 6:12 („и прости нам дълговете ни, както и ние прощаваме на длъжниците си“) и 11:12 („царството небесно бива насилвано“), за да докажат, че земята оказва влияние на небето, и на Първо послание до коринтяни, 13:12 („сега виждаме смътно *като* през огледало“), за да докажат, че всичко, което виждаме, е лъжовно. Навярно повлияни от заразата на монотоните, те си въобразяваха, че всеки човек всъщност е двамина и че истинският от тях е онзи, който е на небето. Бяха си втълпили също, че нашите постъпки хвърлят обърнато отражение, сиреч ако ние будуваме, другият спи, ако прелюбодействаме, другият е целомъдрен, ако алчно грабим, другият е щедър. Щом умрем, ще се съединим с другия и ще бъдем другият. (Известен отзвук от тези учения се е запазил у Блоа^[19].)

Някои хистриони поддържаха тезата, че свършекът на света ще дойде, когато се изчерпи броят на възможностите му; понеже не се допускат повторения, праведният трябва да изключи (да извърши) най-безчестните деяния, за да не сквернят бъдещето и да ускорят идването на Иисусовото царство. Други секти отричаха това твърдение и застъпваха тезата, че световната история трябва да се осъществи у всеки човек. Повечето хора, досущ като Питагор, ще трябва да преминат през много тела, преди да достигнат избавление; други — протеините — „в рамките на един-единствен живот биват лъвове, дракони, глигани, вода и дърво“. Демостен ни съобщава за очищението с кал, на което били подлагани новопосветените в орфическите мистерии; протеиците пък търсеха очищение чрез злото. Също като Карпократ те бяха убедени, че никой няма да излезе от тъмницата, докато не върне и последния обол (Лука, 12:59), и често съблазняваха каещите се с един друг стих: „Аз дойдох, за да имат живот, и да имат в изобилие“ (Йоан, 10:10). Твърдяха още, че да не бъдеш злосторник, е знак за сатанинска гордост... Хистрионите съчиниха много на брой и твърде разнородни митове; едни проповядваха аскетизъм, други — разврат, всичките единодушно — хаос. Теопомп, хистрион от Вероника, отричаше притчите им до една и казваше, че всеки човек е орган, който божеството излъчва от себе си, за да почувства чрез него света.

Еретиците от епархията на Аврелиан спадаха към твърдящите, че времето не търпи повторения, а не към онези, според които всяко деяние се отразява на небето. Това обстоятелство бе необичайно; Аврелиан го спомена в един доклад, изпратен до римските власти. Прелатът, който трябваше да го получи, беше изповедник на императрицата; всеобщо достояние бе, че тази отговорна длъжност му отнемаше изящните наслади на спекулативното богословие. Довереният му помощник — някогашен съратник на Йоан Панонски, понастоящем негов враг — се бе прочул като най-тънък познавач на иновърски учения; Аврелиан прибави изложение на хистрионската ерес от онзи вид, който се ширеше в тайните сборища на Генуа и Аквилея. Състави няколко параграфа, но тъкмо когато се канеше да изложи възмутителната теза, че не съществуват два еднакви мига, перото застина в ръката му. Не намираше подходящите думи; предписанията на новото учение („Искаш ли да видиш онова, което човешки очи не са виждали? Погледни луната. Искаш ли да чуеш онова, което уши не са чували? Чуй вика на птицата. Искаш ли да докоснеш онова, което ръце не са докосвали? Докосни земята. Истина ви казвам, Бог още не е сътворил света“) бяха твърде неестествени и метафорични, за да ги предаде дословно. Изведнъж в ума му изникна едно изречение от двайсет думи. Записа го, доволен от себе си; веднага обаче го замъчи съмнение, че то принадлежи другиму. На следващия ден си спомни, че преди много години го бе прочел в едно съчинение на Йоан Панонски — „Против ануларите“. Провери цитата; наистина беше от там. Раздвоението бе мъчително. Ако променеше или пропуснеше тези думи, щеше да отслаби изразителността на текста; оставеше ли ги, това би означавало да плагиатства от човек, когото ненавижда; посочеше ли източника, щеше да го разобличи. Помоли се за помощ свише. Когато се спускаше вечерният здрач, неговият ангел хранител му подсказа приемливо решение. Аврелиан запази онези думи, но придружени от следното предупреждение: „Това, което лаят днес ересиарсите, за да сеят смут във вярата, го е казал в нашия век един прелюбознателен мъж — воден по-скоро от лекомислие, нежели от греховна съблазън“. После се случи онова, от което се боеше и което очакваше — неизбежното. Аврелиан бе принуден да обяви кой е въпросният мъж; така Йоан Панонски бе обвинен, че проповядва еретични схващания.

Четири месеца по-късно един ковач от Авентин, побъркан от хистрионските заблуди, стовари върху раменете на своя малък син грамадно желязно кълбо, за да можел двойникът му да излети. Детето умря; ужасът, породен от това престъпление, тласна към неумолима строгост съдниците на Йоан. Той пък не пожела да вземе назад думите си; повтаряше, че да се отрече от становището си, би означавало сам да приеме гибелната ерес на монотоните. Не проумяваше (не искаше да проумее), че когато говори за монотоните, всъщност говори за нещо отдавна забравено. С някаква старческа настойчивост изтъкваше най-блестящите пасажи от някогашната си полемика; съдиите дори не слушаха онова, от което навремето бяха изпадали във възторг. Вместо да се опита да очисти името си и от най-незначителното петънце на хистрионизма, той се стараеше да докаже, че становището, предизвикало обвинението, е строго ортодоксално. Завърза спор с хората, от чиято присъда зависеше участието му, като допусна грубата грешка да го стори с духовитост и ирония. На двацет и шести октомври след обсъждания, проточили се три дни и три ноци, Йоан бе осъден да умре на кладата.

Аврелиан присъства на екзекуцията — да не отиде, би означавало да се признае за виновен. Лобното място бе един хълм, чийто зелен връх бе увенчан с кол, забит дълбоко в земята, и куп дърва, струпани около него. Един свещеник прочете присъдата на трибунала. Под яркото обедно слънце Йоан Панонски лежеше по очи в праха и виеше като див звяр. Бе се вкопчил с нокти в земята, но палачите го вдигнаха силом, разсъблякоха го и накрая го привързаха към позорния стълб. Сложиха на главата му сламен венец, напоен със сяра, а редом с осъдения — един екземпляр от сквернил „Adversus anulares“^[20]. Предната нощ бе валяло и дървата не горяха добре. Йоан Панонски се помоли първо на гръцки, сетне на някакъв непознат език. Пламъците тъкмо го сграбчиха, когато Аврелиан се осмели да вдигне поглед към него. Лумналият огън се укроти за миг; Аврелиан за пръв и последен път видя лицето на ненавистния си противник. Напомни му за някого, но не можа да определи точно за кого. После пламъците погълнаха Йоан и той закрещя, сякаш буйният огън крещеше.

Според сведенията на Плутарх Юлий Цезар оплакал смъртта на Помпей; Аврелиан не оплака Йоановия свършек, но се почувства така, както би се чувствал човек, изцелен от неизлечима болест, превърнала

се в неизменна част от живота му. Годините минаваха край него — в Аквилея, в Ефес, в Македония. Търсеше негостоприемните кътчета на империята, неугледните тресавища и съзерцателните пустини с надеждата, че усамотението ще му помогне да проумее съдбата си. В килията на една мавританска обител, обградена от бродещи в нощта лъвове, прехвърли наум сложното обвинение срещу Йоан Панонски и оправда — за кой ли път — присъдата. Повече усилия му струваше да оправдае подлия си донос. В Русаддир изнесе анахроничната проповед „Светлина на светлините, запалена в плътта на прокълнатия“. В една от килиите на затулен в горите манастир в Хиберния веднъж го сепна шумът на дъжда точно преди развиделяване. Спомни си една римска нощ, когато се бе събудил пак от такова ромолене. По пладне падна гръм, дърветата пламнаха и Аврелиан умря точно както бе умрял и Йоан.

Краят на историята може да се разкаже само с помощта на метафори, защото протича в царството небесно, където времето не съществува. Навярно би следвало да кажем, че Аврелиан беседва с Бога, ала Той тъй слабо се интересува от религиозни разногласия, че го взе за Йоан Панонски. Това обаче би означавало да намекнем, че в божествения разум е настъпило някакво объркване. По-правилно е да се каже следното: в рая Аврелиан узна, че за неразгадаемото божество той и Йоан Панонски (правоверният и еретикът, мразещият и мразеният, обвинителят и жертвата) съставяха една-единствена личност.

[1] „De Civitate Dei“ („За Божия град“), трактат на Св. Августин (354–430), написан във връзка с превземането и плячкосването на Рим през 410 г. от вестготите начело с Аларих; това събитие е използвано като повод за сравнение на небесното и земното царство. В XIII глава на споменатата дванайсета книга се води полемика с Платоновите възгледи за естеството на времето — бел.прев. ↑

[2] Столица на Венеция (Северна Италия), която Атила превзема през 452 г. на връщане от Галия — бел.прев. ↑

[3] От *anulus* (лат.) — пръстен — бел.прев. ↑

[4] Колело и Змия — символи на безкрайността, почитани от гностиците и отричани от християните като езически и сатанински атрибути — бел.прев. ↑

[5] „За седмия атрибут на Бога, или за вечността“ (лат.) — бел.прев. ↑

[6] Nego (лат.) — отричам; autem (лат.) — но, обаче; nequaquam (лат.) — по никакъв начин — бел.прев. ↑

[7] В гръцката митология престъпен цар на лапитите в Тесалия. Опитал се да прелъсти Хера, но вместо нея Зевс му изпратил облака Нефела и от съюза им се създал родът на кентаврите. За наказание Иксион бил привързан в Тартар към вечно въртящо се огнено колело — бел.прев. ↑

[8] Става дума за Пентей, когото Дионис заблудил по този начин, защото царят се противопоставял на въвеждането на оргиастичния му култ; Пентей заповядал да убият Акет, в чийто образ се криел самият Дионис-Бакх, и за наказание бил разкъсан от менади, сред които и собствената му майка Агава — бел.прев. ↑

[9] Ориген (ок. 185–253) — християнски теолог, обявен за еретик през 543 г.; в цитирания трактат „За началата“ се изтъква тезата за свободната воля на душата, която с избора си разкъсва омагьосания кръг на предопределението — бел.прев. ↑

[10] „Академика първа“ (лат.). С този трактат (45 г. пр.Хр.) Цицерон подлага на критика гръцката философия и цитира Антиох Аскалонски, който смята, че съществуват едновременно безброй светове и всяко събитие се повтаря в тях — бел.прев. ↑

[11] Естествена светлина (лат.) — бел.прев. ↑

[12] Върху руническите кръстове двата враждуващи символа съжителстват преплетени в едно — бел.авт. ↑

[13] Поредица, съдържаща основните съчинения на християнските мислители от II-VIII в., както и множество хроники, папски були, писма и др.; френският свещеник и богослов Жан-Пол Мин (1800–1875) започва издаването им — бел.прев. ↑

[14] „Християнска топография“ — популярен трактат за устройството на света от Козма Индикоплевст, пътешественик от VI в. — бел.прев. ↑

[15] Вилхелм Бусе (1865–1920) — немски теолог, изследовател на юдаизма и ранното християнство — бел.прев. ↑

[16] Адолф фон Харнак (1851–1930) — немски учен, специалист по история на религията и църквата — бел.прев. ↑

[17] Йоан Дамаскин (ок. 675–753) — един от църковните отци, византийски мислител и поет, виден опонент на иконоборството; сектата, за която става дума в разказа, не е спомената между стотте секти, описани в съчинението му „За ересите“ — бел.прев. ↑

[18] „Книга на Сиянието“ — основополагащ текст на кабалата, създаден в Кастилия на арамейски език в края на XIII в. — бел.прев. ↑

[19] Леон Блоа (1846–1917) — френски писател и публицист със силно влечение към мистицизма — бел.прев. ↑

[20] „Против ануларите“ (лат.) — бел.прев. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.